

**Базаров Қахрамон Таштемирович, и.ф.н., доц.,
Тошкент давлат иқтисодиёт университети
Бабабекова Гулчехра Бахтиёрвна,
катта ўқитувчи, Низомий номидаги
Тошкент давлат педагогика университети**

СОЛИҚ МАЪМУРИЯТЧИЛИГИНИ ЯНАДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТДАН ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Аннотация: Мазкур мақолада мамлакатимизда солиқ маъмуриятчилигини самарали ташкил этиш ва такомиллаштиришда рақамли иқтисодиётнинг моҳияти, ўрни ҳамда аҳамияти ёритилган. Солиқ маъмуриятчилигини янада самарали амалга оширишга уни такомиллаштиришга ҳамда давлат солиқ органларига, ҳудудий бўлинмаларга юклатилган мажбурият ҳамда вазифаларни тўлиқ бажаришга тўсқинлик қилаётган муаммолар акс эттирилган. Мақолада солиқ маъмуриятчилигини самарали ташкил этиш мақсадида солиқ тизими жараёнларига рақамли иқтисодиётни тадбиқ этишнинг асосий йўналишлари ва бу борадаги бажарилиши лозим бўлган масалалар ўз аксини топган.

Калит сўзлар: иқтисодиёт, рақамли иқтисодиёт, ахборот технологиялар, солиқ, солиқ тизими, солиқ маъмуриятчилиги, солиқ тўловчи, йўналиш.

Аннотация: В статье определены сущность, место и значение цифровой экономики в организации и совершенствовании налогового администрирования в стране. Отражены проблемы, препятствующие более эффективному осуществлению налогового администрирования и его совершенствованию, а также полному выполнению задач и обязанностей, возложенных на государственные налоговые органы, территориальные подразделения. В статье отражены основные направления внедрения цифровой экономики в процессы налоговой системы для эффективной организации налогового администрирования и пути их решения.

Ключевые слова: экономика, цифровая экономика, информационные технологии, налог, налоговая система, налоговое администрирование, налогоплательщик, направление.

Abstract: The article defines the essence, place and significance of the digital economy in the organization and improvement of tax administration in the country. The article reflects the problems that impede the more effective implementation of tax administration and its improvement, as well as the full implementation of tasks and responsibilities assigned to state tax authorities, territorial divisions. The article reflects the main directions of introducing the digital economy into the processes of the tax system for the effective organization of tax administration and ways to solve them.

Keywords: economy, digital economy, information technology, tax, tax system, tax administration, taxpayer, direction.

Жаҳон амалиётида ахборот коммуникация технологияларининг тараққий этиши ва инсониятнинг, ижтимоий иқтисодий соҳаларга кенг равишда тадбиқ этилиши ҳар бир давлатнинг корхона, ташкилот, муассалари фаолиятига ҳар томонлама таъсир кўрсатмоқда. Шу ўринда ижтимоий иқтисодий жараёнларда янги технологияларнинг хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятига тадбиқ этилиши иқтисодиётнинг асосий иқтисодий инструментлари каби солиқ ва солиққа тортиш механизмларининг рақамли иқтисодиёт жараёнлари билан трансформациялашувига олиб келди.

Айнан ушбу жиҳатлар мамлакатимиз иқтисодиётини янада ривожланиши ва макроиқтисодий барқарорликни юксалтиришда давлат солиқ тизими, солиқ маъмуриятчилигини янада такомиллаштириш борасида амалга оширилаётган ислохотлар солиқ тизимини янада рақамли иқтисодиёт жараёнларига уйғунлашувига алоҳида аҳамият касб этиб мазкур мавзунинг ҳозирги кунда унинг долзарблиги муҳим аҳамият касб этади.

Маълумки, солиқ тизимини ислох қилишнинг устувор йўналишлари, мамлакатимизда солиқ маъмуриятчилигини замонавий ахборот технологиялардан кенг фойдаланган ҳолда ривожлантириш ҳамда илғор хориж тажрибасидан республикаимизда фойдаланиш масалалари ҳозирги кунда долзарб масалалардан бири саналади.

Муҳтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёев Олий Мажлисининг Сенати ва Қонунчилик палатасига Мурожаатномасида илм-маърифат ва технологиялар ривожига алоҳида аҳамият қаратди. Жумладан, “Тараққиётга эришиш учун рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологияларини эгаллашимиз зарур ва шарт. Бу бизга юксалишнинг энг қисқа йўлидан бориш имкониятини беради. Зеро, бугун дунёда барча соҳаларга ахборот технологиялари чуқур кириб бормоқда”. [1]

Шу ўринда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 2 мартдаги ПФ-5953-сон Фармони билан тасдиқланган «2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили»да амалга оширишга оид Давлат Дастурига мувофиқ, ахборот-коммуникация технологияларини модернизация қилиш орқали солиқ маъмуриятчилигини янада такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан “Солиқ маъмуриятчилигида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2020 йил 5 июнда 359 сонли қарори [2] эълон қилинди. Мазкур қарор доирасида Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг Ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш стратегияси қабул қилинди.

Маълумки, мамлакатимизда солиқ маъмуриятчилигини янада такомиллаштириш доирасида солиқ тизимини, солиқ маъмуриятчилигини янада такомиллаштириш доирасида Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида», Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш бўйича

қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида», шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Яширин иқтисодий қисқартириш ва солиқ органлари фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида” ва шу каби бир қатор Қарор ва фармонлар қабул қилиниб, улар асосида мамлакатимизда ишбилармонлик ва инвестициявий фаолликни ошириш, соғлом рақобат муҳитини шакллантириш, шунингдек, солиқ ислохотларини самарали амалга оширишга кенг имкониятлар яратилаётганлигини қайд этишимиз керак.

Биз томондан тадқиқ этилаётган мавзу доирасида фикр юритишдан олдин, рақамли иқтисодий унинг моҳиятини ёритиш олимларимиз томонидан турлича талқин этилмоқда. Агарда Россия Федерацияси Фанлар академияси профессори Р.В. Мещеряков бу борада икки томонлама фикр юритиб, бир томондан муаллиф фикрича томонидан рақамли иқтисодий рақамли технологияларга асосланган электрон шаклда хизмат (иш ва хизмат) кўрсатиш, бўлса иккинчи томондан кенгайтирилган рақамли иқтисодий –рақамли технологияларга асосланган иқтисодий ишлаб чиқариш муносабатларни назарда тутган [3].

Малайзия университети тадқиқотчилари Мохамед Гумаху ва Зулиха Джамулиддин фикрларига кўра рақамли иқтисодий бу ахборот технологияларни режалаштириш, бошқарув ва маркетинг соҳаларида фойдаланиш деб таъкидлайдилар[4].

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Қонунчилик палатаси депутаты, иқтисод фанлари доктори, проф. Н. Жумаев Рақамли иқтисодий ривожлантириш мамлакатга нима беради? Номли мақолаларида “ ... Рақамли иқтисодий деганда, фақатгина Блокчейн (Blockchain) технологиясини ва улардан халқаро молия бозорларида фойдаланиш масалаларини ёки криптовалюталарни тушуниш керак эмас. Албатта, Блокчейн технологияси, криптовалюталар ҳам рақамли иқтисодийнинг бир бўлаги. Лекин, рақамли иқтисодий (Digital Economy) деганда, рақамли коммуникациялар, ИТ ёрдамида олиб бориладиган иқтисодий тушунилади.

Бунда, яширин иқтисодийга барҳам бериш воситаси сифатида ҳам қараш мумкин. Чунки, биринчидан, ҳамма амалга оширилган операциялар электрон рўйхатдан ўтилишига, иккинчидан, ҳамма нарса шаффоф бўлишига эришилади. Қолаверса, ишлаб чиқаришда янги ИТ қўлланиши оқибатида маҳсулот ва хизматларнинг таннарни пасаяди ва рақобатбардошлик ошади.” [5]

Албатта бу борадаги фикр мулоҳазаларни янада келтиришимиз уларга ўз муносабатимизни билдиришимиз мумкин. Аммо шуни қайд этишимиз лозимки, рақамли иқтисодий мамлакатнинг иқтимоий иқтисодий соҳаларида ўзининг ижобий томонлари билан ажралишини кўришимиз мумкин. Шу ўринда рақамли иқтисодийнинг мамлакатимизда солиқ сиёсатини. Солиқ маъмуриятчилигини тўғри самараали ташкил этиш асосида бу соҳада бир томондан хўжалик юритувчи субъектлар манфаатлари йўлида ишлаб чиқаришни қўллаб қувватлаш иккинчи томондан давлатнинг фискал сиёсатидан келиб чиққан ҳолда давлат бюджети даромадларини шакллантириш борасида

солиқ тизимини янада такомиллаштиришда ахборот технологиялардан кенг фойдаланилмоқда.

Маълумки, ҳозирги кунда солиқ маъмуриятчилигини таъминлаш бўйича давлат солиқ хизмати органларида замонавий ахборот технологиялари ва коммуникацияларини кенг жорий этиш ишлари амалга оширилмоқда.

Аммо ушбу ижобий ишлар ва ютуқлар билан биргаликда, солиқ маъмуриятчилигини янада самарали амалга оширишга уни такомиллаштиришга ҳамда давлат солиқ органларига, ҳудудий бўлинмаларга юклатилган мажбурият ҳамда вазифаларни тўлиқ бажаришга тўсқинлик қилаётган бир қатор камчилик ва муаммолар мавжудлиги Давлат солиқ қўмитасининг Ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш стратегиясида қайд этилгандир.

➤ электрон давлат хизматлари ва ахборот тизимлари орқали маълумотлар базасига тушаётган мурожаатлар сони йилдан-йилга кескин ошиб бораётганлиги сабабли маълумотларни тезкорлик билан таҳлил қилиш имкониятини бермаяпти;

➤ Давлат солиқ қўмитасининг мавжуд сервер қурилмаларининг хотира ҳажми бугунги кунда 90 фоиз банд ва уларнинг ишлаш кафолатли муддати тугаган, Маълумотларни қайта ишлаш маркази қурилмалари эскирган;

➤ мавжуд ахборот тизимлари турли хил дастурлаш тилида ва бири-бирига мураккаб интеграциялашган ҳолда фойдаланилмоқца ҳамда ягона платформа мавжуд эмас;

➤ электрон ҳисобварақ-фактуралар ва онлайн назорат касса машиналари ҳамда ташқи манбалар орқали шаклланган катта ҳажмдаги маълумотларни қайта ишлаш ва тезкор таҳлил қилиш учун мавжуд серверлар қуввати етишмаслиги оқибатида тизимда тез-тез узилишлар вужудга келмоқда;

➤ солиқ тўловчи билан солиқ органлари ўртасида маълумот алмашинувини таъминловчи ягона стандарт ва дастурий маҳсулотлар мавжуд эмас;

➤ солиқ базасини кенгайтириш учун идоралараро маълумотлар алмашиш даражаси паст;

➤ солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқларини кафолатлаш учун кўриладиган таъсир чораларини автоматик сегментлаш ва солиқ тушумлари хавфини тўлиқ баҳолаш механизмлари мавжуд эмас;

➤ ахборот-коммуникация технологиялари йўналишидаги юқори малакали кадрларни тайёрлашда тизимли камчиликлар мавжуд.

Ушбу камчилик ва муаммолар солиқ тизимини жадал ривожлантириш, солиқ маъмуриятчилигида ахборот-коммуникация технологияларини янада ривожлантириш, солиқлар ва мажбурий тўловларнинг талаб даражасида йиғилишига ва солиқ тўловчиларга сифатли электрон давлат хизматлари кўрсатишга тўсқинлик қилмоқда.

Албатта шуни қайд этишимиз лозимки, биз тараққиёт ва ривожланиш даврида фаолият юритмоқдамиз, шунда хулоса қилган ҳолда мамлакатимизнинг тараққий этиши, ривожланишида кун сайин

такомиллашиб бораётган фаолиятимизда жумладан, ахборот технологияларнинг ривожланаётганлигини қайд этишимиз лозим.

Маълумки, қабул қилинган стратегия доирасида қуйидаги йўналишларда самарали ишларни олиб бориш режалаштирилгандир:

⇒ Хизмат кўрсатишга йўналтирилган солиқ хизматларини ривожлантириш;

⇒ Замонавий ахборот тизимларини жорий қилиш орқали давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини янада такомиллаштириш;

⇒ Маълумотларни қайта ишлаш марказининг моддий-техника базасини кенгайтириш.

Агарда ушбу йўналишларга алоҳида тўхталадиган бўйича бўлсак,

1 расм. Хизмат кўрсатишга йўналтирилган солиқ хизматларини ривожлантириш йўналишлари. [2]

Юқорида акс этирилган расмдан хулоса қиладиган бўлсак, хизмат кўрсатишга йўналтирилган солиқ хизматларини ривожлантириш йўналишида солиқ тўловчиларга шахсий кабинет орқали кўрсатиладиган хизматларни кенгайтириш; солиқ тўловчиларга кўрсатилаётган хизматларнинг мобиль иловалари сонини кўпайтириш; солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатиш стандартлари ва методологиясини ишлаб чиқиш; тижорат банклари ва бошқа ташкилотлар орқали солиқ тўловчилар ҳақидаги ахборотларни жамлаган (скоринг) хизмат турларини жорий этиш мўлжалланган.

2 расм. Замонавий ахборот тизимларини жорий қилиш орқали давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини янада такомиллаштириш [2]

Замонавий ахборот тизимларини жорий қилиш орқали давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини янада такомиллаштириш йўналишида, Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг ахборот тизимлари комплексининг ягона платформасини яратиш; солиқ хизмати органларида замонавий бизнес-таҳлил (Business Intelligence) тизимини жорий этиш; солиқ аудитини автомат тарзда назорат қиладиган (Case Management System, Case Assessment System) тизимни яратиш; идоралараро ҳамкорлик орқали ахборот алмашинувида мавжуд муаммоларни бартараф этиш; солиқ органларига юкланадиган вазифалар бўйича бизнес-процессларни ишлаб чиқиш ва уларни автоматлаштириш; солиқ тўловчи жисмоний шахсларнинг ҳисобини юритишда ягона идентификатор сифатида солиқ тўловчининг идентификация рақами (СТИР)дан фойдаланишдан жисмоний шахсларнинг шахсий идентификация рақами (ЖШШИР)дан фойдаланишга ўтиш; солиқ тўловчиларни сегментлаш, хавфлилик даражасидан келиб чиқиб, инсон омилини тўлиқ бартараф этадиган солиқ назоратини амалга оширишни назарда tutувчи «Таҳлика-таҳлил» тизимини яратиш; маҳаллий бюджетлар даромадини оширишда маҳаллий солиқларнинг йиғилувчанлигини ошириш учун «сайт» тизимини кенг жорий этиш.

Маълумотларни қайта ишлаш марказининг моддий-техника базасини кенгайтириш йўналишида Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг Маълумотларни қайта ишлаш маркази серверлари, ҳисоблаш қурилмалари ва бошқа техник жиҳозларини модернизация қилиш; маълумотларни қайта ишлаш марказининг асосий ва захира биноларининг Мухандислик инфратузилмасини модернизация қилиш; Давлат солиқ хизмати органларининг телекоммуникация қурилмалари ва ахборот хавфсизлигини таъминловчи тизимларини модернизация қилиш; катта ҳажмдаги маълумотларни бошқариш ва таҳлил қилиш имконини берувчи «Big Data» технологиясини йўлга қўйиш; ахборот-коммуникация технологиялари паркинни

босқичма-босқич янгилаш ва бир қатор йўналишлар бўйича ишларни амалга ошириш режалаштириган.

Юқорида қайд этилган йўналишлар асосида Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси маълумотлар базасининг ҳажми 1 петабайтга ва маълумотларни қайта ишлаш ҳамда таҳлил қилиш тезлиги 10 бараваргача ошириш; солиқ тўловчиларга кўрсатиладиган электрон давлат хизматларининг сифати ошади ва солиқларни ихтиёрий тўлаш даражаси 90 фоизгача етказиш; «Онлайн назорат касса машиналари», «Электрон ҳисобварақ-фактуралар» ва бошқа марказлашган тизимлар орқали шаклланган катта ҳажмдаги маълумотларни қайта ишлаш натижасида Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетига қўшимча тушумлар жалб қилинади; солиқ органларига юкланадиган вазифалар бўйича бизнес-процесслар ишлаб чиқилиши, такрорланишлар ва техник ишлар қисқариши ҳисобига меҳнат унумдорлиги ошириш; ягона платформани яратиш орқали маълумотларни киритиш, тўплаш, шакллантириш, таҳлил қилиш қулай ва соддалашуви натижасида солиқ ҳисоботларини топшириш жараёни 5-7 баробарга қисқартириш имконияти яратилади; тизимга малакали кадрларни тайёрлаш учун масофавий таълим имкониятлари яратилади; ахборотлар махфийлигини таъминлаш ва ташқи хавфлардан ҳимоя қилиш ҳамда маълумотларни хавфсиз ва ишончли сақлаш имкониятлари 100 фоизгача етказилади.

Юқорида қайд этилган маълумотлар асосида шуни хулоса қилишимиз мумкинки, солиқ маъмуриятчилигини янада такомиллаштиришда рақамли иқтисодиётнинг ўрни солиқ маъмуриятчилигини самарали ташкил этишда унинг ўрни ва аҳамиятини юқорилиги ҳамда фармонда белгиланган вазифаларнинг амалга оширилиши солиқ тизими ва маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштиришга хизмат қилади, унинг шаффофлигини таъминлайди, бу эса шубҳасиз мамлакатимизда иқтисодиётимизнинг янада ривожланиши, корхоналаримизнинг барқарор иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлаш, иқтисодиётимизнинг барча соҳаларида рақамли иқтисодиёт тизимини қўллаш асосида, жумладан хўжалик юритувчи субъектларимизга ахборот технологиялар ва солиқ тизимида дастурий маҳсулларни янада такомиллаштириш юртимизнинг гуллаб-яшнаши ва аҳоли турмуш фаровонлигини янада юксалтиришда энг муҳим омиллардан бири бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий мажлисга Мрожаатномаси <http://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан “Солиқ маъмуриятчилигида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2020 йил 5 июнда 359 сонли қарори <https://lex.uz/docs/4844692>

3. Цифровая экономика: как специалисты понимают этот термин. РИА Новости, 16 июня 2017 <https://finance.rambler.ru/economics/37159885-tsifrovaya-ekonomika-kak-spetsialisty-ponimayut-etot-termin/>.
4. What is the Digital Economy, and How to Measure it Mohamed E. Gumaha and Zulikha Jamaluddinb <http://www.kmice.cms.net.my/ProcKMICe/KMICe2006/Pdf/378.pdf>
5. Н. Жумаев Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш мамлакатга нима беради? <https://finance.uz/index.php/uz/fuz-menu-biznes-uz/6699-ra-amli-i-tisodijotni-rivozhlantirish-mamlakatga-nima-beradi>.